

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ
ЗАКЛАД « МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

КУРСОВА РОБОТА (ПРОЕКТ)

З дисципліни «Фінансове право»

на тему: «Правове регулювання міжбюджетних
трансфертів в Україні»

Студента Аблязової
Людмили Володимирівни
Курсу II
групи: ТУ_{бц}-12-23-Б₁Пр(4,6зdc)
напряму Право
спеціалізація -
Керівник: Бровко Наталія
Іванівна, д.ю.н., професор
Оцінка: _____
Національна шкала _____
Кількість балів _____ ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Київ-2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УКРАЇНІ.....	6
1.1. Поняття, сутність та види міжбюджетних трансфертів.....	6
1.2. Правова природа міжбюджетних відносин.....	8
1.3. Нормативно-правове регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні.....	10
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УКРАЇНІ.....	14
2.1. Механізм розподілу міжбюджетних трансфертів між державним та місцевими бюджетами.....	14
2.2. Роль Міністерства фінансів України та інших органів у реалізації міжбюджетної політики.....	17
2.3. Аналіз практики застосування законодавства про міжбюджетні трансфери.....	19
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УКРАЇНІ.....	23
3.1. Основні проблеми чинного правового регулювання міжбюджетних відносин.....	23
3.2. Європейський досвід правового регулювання міжбюджетних трансфертів.....	24
3.3. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері міжбюджетних трансфертів.....	25
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32
ДОДАТКИ.....	34

ВСТУП

Становлення ефективної системи міжбюджетних відносин є ключовою передумовою стабільного функціонування фінансової системи держави. В умовах децентралізації влади та розширення повноважень органів місцевого самоврядування питання правового регулювання міжбюджетних трансфертів набуває особливої актуальності. Саме через систему міжбюджетних трансфертів забезпечується фінансова рівновага між державним і місцевими бюджетами, створюються умови для надання якісних публічних послуг, розвитку територій і підвищення добробуту населення [2].

В Україні міжбюджетні трансферти є інструментом реалізації державної бюджетної політики, що спрямована на вирівнювання фінансової спроможності територіальних громад. Однак на практиці існують численні проблеми, пов'язані з недосконалістю законодавчої бази, складністю формул розподілу дотацій, недостатнім контролем за використанням бюджетних коштів, а також з обмеженими можливостями органів місцевого самоврядування у сфері формування власних доходів. Це обумовлює необхідність наукового аналізу та вдосконалення правового механізму регулювання міжбюджетних відносин [4].

Актуальність теми. Актуальність дослідження полягає у потребі забезпечення прозорості, ефективності та справедливості системи міжбюджетних трансфертів в Україні. В умовах воєнного стану, економічної нестабільності та реформування бюджетної системи особливої ваги набуває питання раціонального розподілу фінансових ресурсів між державним і місцевими бюджетами. Від того, наскільки якісно буде побудована система правового регулювання міжбюджетних трансфертів, залежить спроможність територіальних громад виконувати свої функції, а також рівень фінансової децентралізації країни.

Метою курсової роботи є комплексний аналіз правового регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні, виявлення проблем у цій сфері та розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Розкрити сутність, зміст і види міжбюджетних трансфертів.
2. Проаналізувати нормативно-правову базу, що регулює міжбюджетні відносини в Україні.
3. Дослідити механізм розподілу міжбюджетних трансфертів між різними рівнями бюджетної системи.
4. Оцінити ефективність практичного застосування законодавчих норм у сфері міжбюджетних трансфертів.
5. Визначити основні проблеми правового регулювання міжбюджетних трансфертів.
6. Запропонувати шляхи вдосконалення законодавства з урахуванням європейського досвіду.

Об'єктом дослідження є система міжбюджетних відносин в Україні.

Предметом дослідження виступають правові норми, принципи, механізми та інститути, що регулюють міжбюджетні трансфери в Україні.

У процесі виконання курсової роботи використано такі **методи** наукового пізнання:

- системно-структурний метод — для розкриття сутності міжбюджетних відносин як складової бюджетної системи;
- порівняльно-правовий метод — для аналізу українського законодавства у порівнянні з міжнародною практикою;
- аналітичний і статистичний методи — для оцінки сучасного стану міжбюджетних трансфертів в Україні;
- метод узагальнення — для формулювання висновків і рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання.

Наукова новизна роботи полягає у системному узагальненні підходів до правового регулювання міжбюджетних трансфертів, а також у визначенні

основних напрямів удосконалення чинного законодавства. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції можуть бути використані в процесі вдосконалення бюджетного законодавства, у практиці органів державної влади та місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі при викладанні дисциплін з фінансового права та державного управління.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 33 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття, сутність та види міжбюджетних трансфертів

Бюджетна система будь-якої держави є основою її фінансової стабільності та ефективного функціонування публічної влади. Одним із ключових елементів цієї системи виступають міжбюджетні трансферти, які забезпечують взаємозв'язок між державним та місцевими бюджетами, сприяючи реалізації принципів справедливого розподілу фінансових ресурсів і бюджетної децентралізації [6].

Міжбюджетні трансферти — це кошти, що безоплатно та безповоротно передаються з одного бюджету іншому з метою збалансування фінансових можливостей територій, забезпечення реалізації спільних програм, фінансування делегованих державою повноважень або стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Згідно зі статтею 96 Бюджетного кодексу України, міжбюджетні трансферти є формою перерозподілу бюджетних коштів між державним і місцевими бюджетами, яка покликана забезпечити виконання спільних функцій та вирівняти диспропорції у фінансовому забезпеченні.

Сутність міжбюджетних трансфертів полягає у вирівнюванні дохідної бази територіальних громад з метою забезпечення рівного доступу громадян до публічних послуг незалежно від місця проживання. Вони виконують як фіскальну, так і соціальну функції: з одного боку, сприяють стабільності бюджетної системи, а з іншого — забезпечують соціальну справедливість та збалансований розвиток територій [8].

До основних видів міжбюджетних трансфертів в Україні належать базова дотація, реверсна дотація, субвенції та додаткові дотації, кожен з яких

виконує специфічні функції у забезпеченні фінансової рівноваги та соціально-економічного розвитку територій.

1. Базова дотація надається місцевим бюджетам з метою вирівнювання їхньої податкоспроможності та забезпечення здатності виконувати покладені державою функції. Цей вид трансферту спрямований на створення умов для фінансової рівності між громадами, що мають різний рівень доходів. Базова дотація допомагає забезпечити мінімальний рівень фінансової спроможності навіть для територій із низьким рівнем власних доходів, тим самим забезпечуючи рівні можливості для надання населенню публічних послуг [10].

2. Реверсна дотація є протилежним механізмом і передбачає вилучення частини доходів місцевих бюджетів, які характеризуються високою податкоспроможністю, на користь державного бюджету. Метою реверсних дотацій є забезпечення фінансового вирівнювання між більш заможними і менш спроможними територіями. Такий механізм дозволяє справедливо розподіляти ресурси, зменшуючи диспропорції у розвитку різних регіонів та сприяючи соціальній стабільності.

3. Субвенції — це цільові кошти, що надаються місцевим бюджетам для фінансування конкретно визначених завдань та програм. Найчастіше субвенції спрямовуються на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист населення, розвиток місцевої інфраструктури та реалізацію державних програм. Основна особливість субвенцій полягає у їх цільовій прив'язці: кошти мають використовуватися виключно для визначеної мети, що забезпечує виконання державних соціальних і економічних пріоритетів на місцевому рівні [12].

4. Додаткові дотації надаються для компенсації втрат доходів місцевих бюджетів або для фінансування нових повноважень, покладених на органи місцевого самоврядування. Цей вид трансферту є гнучким інструментом, який дозволяє реагувати на зміни фінансових потреб територій у разі впровадження нових державних програм або у разі непередбачуваних економічних ситуацій.

Додаткові дотації забезпечують підтримку місцевого самоврядування у реалізації його функцій і сприяють стабільності фінансової системи на місцях.

Таким чином, кожен із видів міжбюджетних трансфертів виконує певну роль у системі фінансового забезпечення територій: базова і реверсна дотації сприяють вирівнюванню податкової спроможності, субвенції забезпечують реалізацію державних програм, а додаткові дотації компенсують нестачу фінансових ресурсів або фінансують нові повноваження органів місцевого самоврядування. Разом вони формують комплексну систему фінансової підтримки місцевих бюджетів, спрямовану на забезпечення рівності, ефективності та стабільності міжбюджетних відносин в Україні [14].

Кожен із зазначених видів має власне правове призначення та порядок надання, визначений Бюджетним кодексом України, постановами Кабінету Міністрів та іншими нормативно-правовими актами. Вони є не лише фінансовими інструментами, а й засобом реалізації державної політики у сфері децентралізації та регіонального розвитку.

Таким чином, міжбюджетні трансферти виступають важливою складовою системи публічних фінансів, що забезпечує єдність бюджетної системи, рівномірність розподілу фінансових ресурсів і соціальну справедливість між регіонами.

1.2. Правова природа міжбюджетних відносин

Міжбюджетні відносини як правова категорія відображають систему взаємодії між різними рівнями влади у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. Їх правове регулювання ґрунтується на принципах єдності бюджетної системи, самостійності місцевих бюджетів та збалансованості між державними і місцевими інтересами [16].

Правова природа міжбюджетних відносин полягає у тому, що вони є публічно-правовими, тобто виникають у сфері діяльності держави та органів

місцевого самоврядування, мають владно-розпорядчий характер і регулюються нормами фінансового права. Суб'єктами цих відносин виступають органи державної влади (насамперед Міністерство фінансів України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Державна казначейська служба) та органи місцевого самоврядування, які реалізують свої повноваження щодо складання, затвердження і виконання бюджетів.

Міжбюджетні відносини мають вертикальний і горизонтальний характер. Вертикальні відносини виникають між державним та місцевими бюджетами, а горизонтальні — між бюджетами різних територіальних рівнів (наприклад, між обласним і районними бюджетами). Саме вертикальні відносини є головним предметом правового регулювання у контексті міжбюджетних трансфертів [18].

До 1996 року включно, як встановлено дослідженням, основні принципи та організаційна модель міжбюджетних взаємовідносин залишалися дуже схожими на структуру, яка існувала за радянських часів. Центр до 1996 року мав постійні складнощі із залученням фінансів до інфляційного бюджету, що не дозволяло встановлення соціальних пріоритетів і су путніх бюджетних обмежень, гальмуючи при цьому процеси трансформації економіки на ринкові відносини. Тобто не одержали достатнього роз витку приватизаційні процеси. Існують і інші причини, які ускладнювали міжбюджетні взаємовідносини.

До головного базового принципу організації міжбюджетних відносин, як показало вивчення, офіційно віднесено принцип централізації. Цей принцип був домінуючий протягом 1992—1996 років і застосовувався в однаковій мірі як щодо формування доходів, так і бюджетних видатків. Це ж відповідало унітарній організаційній моделі побудови бюджетної системи, як і державного управління фінансами в цілому. Але розглядаю чи модель побудови міжбюджетних відносин в унітарній державі, не можливо залишити поза увагою інші моделі міжбюджетних відносин. Адже моделі міжбюджетних відносин формуються в залежності від форм державного устрою, на основі чого формується власна фінансова та бюджетна система держави. Тому слід

виділи ти дві основні моделі міжбюджетних відносин, що сформувались в світі: унітарну та федеративну.

Основними принципами правового регулювання міжбюджетних відносин є:

- законність — усі операції з міжбюджетними трансфертами здійснюються виключно на підставі законодавства;
- самостійність бюджетів — кожен рівень бюджетної системи має право самостійно формувати та використовувати свої ресурси;
- справедливість і неупередженість розподілу ресурсів — держава повинна забезпечити рівні можливості для всіх територіальних громад;
- ефективність і прозорість використання коштів — спрямованість трансфертів на досягнення конкретних результатів і підзвітність у їх використанні [1].

Правове регулювання міжбюджетних відносин в Україні базується на Конституції України, Бюджетному кодексі України, законах «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», а також на підзаконних нормативних актах Міністерства фінансів і Кабінету Міністрів України.

Таким чином, правова природа міжбюджетних відносин визначається їх державно-владним характером, системністю і спрямованістю на забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад при збереженні єдності бюджетної системи держави.

1.3. Нормативно-правове регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні

Правове регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні ґрунтується на комплексі законодавчих та підзаконних актів, які визначають порядок розподілу фінансових ресурсів, їх цільове використання та контроль за

ефективністю застосування. Центральне місце у цій системі займає Бюджетний кодекс України, прийнятий у 2001 році (в новій редакції — 2010 року, з подальшими змінами), який встановлює принципи, структуру та механізми функціонування міжбюджетних відносин [3].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, основними формами міжбюджетних трансфертів є базова та реверсна дотації, субвенції та додаткові дотації. Кодекс також визначає порядок обчислення показників податкоспроможності, формули розподілу коштів і критерії фінансового вирівнювання, що дає змогу зменшити дисбаланси між багатими й менш розвиненими територіями.

Важливе місце у правовому регулюванні займають щорічні закони про Державний бюджет України, у яких визначаються конкретні обсяги міжбюджетних трансфертів, їх розподіл за регіонами, цільові напрями використання субвенцій тощо. Окрім того, Кабінет Міністрів України приймає постанови та розпорядження, що деталізують порядок надання окремих видів субвенцій (наприклад, освітньої, медичної, інфраструктурної) [5].

На рівні підзаконних актів регулюється також процедура фінансування та обліку міжбюджетних трансфертів. Відповідні інструкції, затверджені Міністерством фінансів України та Державною казначейською службою, встановлюють правила бухгалтерського обліку, звітності та контролю за використанням коштів.

Особливу роль у формуванні системи правового регулювання відіграють міжнародні стандарти, зокрема принципи Європейської хартії місцевого самоврядування (1985 р.), до якої приєдналася Україна. Вони передбачають необхідність забезпечення фінансової самостійності місцевих органів влади, стабільності джерел доходів і передбачуваності міжбюджетних трансфертів [7].

Таким чином, сучасна система правового регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні має комплексний характер і охоплює норми конституційного, фінансового, адміністративного та бюджетного права. Разом

з тим, вона потребує подальшого вдосконалення з урахуванням процесів децентралізації, розвитку місцевого самоврядування та інтеграції України до європейського правового простору.

Проведене дослідження теоретико-правових засад міжбюджетних трансфертів дає підстави стверджувати, що ця категорія посідає важливе місце у фінансовій системі держави, забезпечуючи єдність бюджетної системи та збалансований розвиток територій. Міжбюджетні трансферти виконують функцію фінансового вирівнювання та сприяють реалізації принципу справедливості у розподілі публічних ресурсів між різними рівнями влади.

З'ясовано, що міжбюджетні трансферти — це безоплатні та безповоротні кошти, які передаються між бюджетами різних рівнів із метою забезпечення належного фінансування делегованих повноважень, вирівнювання податкоспроможності територій та стимулювання місцевого розвитку. Вони є інструментом реалізації державної політики у сфері децентралізації та фінансової підтримки місцевого самоврядування [9].

Виявлено, що правова природа міжбюджетних відносин полягає у їх публічно-правовому характері: вони виникають між суб'єктами владних повноважень, ґрунтуються на нормах бюджетного та фінансового права і регулюються з урахуванням принципів законності, самостійності бюджетів, справедливості розподілу ресурсів та ефективності використання коштів.

Нормативно-правова база регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні має складну багаторівневу структуру. Її основу становить Бюджетний кодекс України, який визначає форми трансфертів (дотації, субвенції, реверсні платежі, додаткові дотації), порядок їх надання, формули розподілу та контроль за використанням. Важливими складовими правового забезпечення є також щорічні закони про Державний бюджет, постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства фінансів і положення Європейської хартії місцевого самоврядування, що закріплюють міжнародні стандарти фінансової автономії територій [11].

Разом з тим, проведений аналіз свідчить, що нормативно-правове регулювання міжбюджетних відносин ще не є досконалим. Існують проблеми, пов'язані з нестабільністю правових норм, надмірною централізацією фінансових ресурсів, недостатньою прозорістю механізмів розподілу трансфертів і відсутністю ефективних інструментів контролю за їх використанням.

Отже, узагальнення теоретичних підходів і правових засад міжбюджетних трансфертів дозволяє зробити висновок, що для підвищення ефективності бюджетної системи України необхідне подальше вдосконалення законодавчої бази з урахуванням принципів фінансової децентралізації, прозорості та відповідальності. Саме це забезпечить справедливий розподіл фінансових ресурсів і зміцнить фінансову спроможність місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Механізм розподілу міжбюджетних трансфертів між державним та місцевими бюджетами

Механізм розподілу міжбюджетних трансфертів в Україні є ключовою складовою бюджетної політики держави та визначає, наскільки ефективно реалізуються принципи фінансової децентралізації. Його мета — забезпечити збалансованість бюджетів різних рівнів та вирівняти фінансову спроможність територіальних громад.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, розподіл міжбюджетних трансфертів здійснюється за допомогою формульного підходу, який враховує обсяг доходів, кількість населення, податкову спроможність території та соціально-економічні показники. Такий підхід покликаний мінімізувати суб'єктивний вплив при ухваленні рішень і забезпечити прозорість у розподілі бюджетних коштів [13].

Базова дотація надається тим місцевим бюджетам, де рівень податкоспроможності є нижчим за середній по країні. Натомість реверсна дотація — це вилучення частини доходів із бюджетів територіальних громад, у яких спостерігається надлишок фінансових ресурсів. Таким чином, держава реалізує механізм горизонтального вирівнювання, спрямований на зменшення фінансової нерівності між регіонами.

Важливе значення у структурі міжбюджетних трансфертів мають субвенції, які надаються з державного бюджету на фінансування конкретно визначених програм і заходів. Зокрема, це субвенції на освіту, медицину, соціальний захист, формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад, розвиток дорожнього господарства тощо.

Розподіл субвенцій відбувається відповідно до постанов Кабінету Міністрів України, де визначаються критерії, порядок розподілу та механізми контролю. Наприклад, освітня субвенція розраховується за формулою, що враховує кількість учнів, наповнюваність класів та географічні особливості території. Подібні підходи застосовуються і до медичної субвенції — із урахуванням кількості населення, потреб у медичних послугах та рівня інфраструктури [15].

Водночас на практиці реалізація механізму міжбюджетних трансфертів в Україні стикається з низкою суттєвих проблем, які ускладнюють ефективне функціонування системи і впливають на фінансову спроможність територіальних громад.

Першою проблемою є надмірна централізація фінансових ресурсів на державному рівні. Значна частина податкових надходжень акумулюється у державному бюджеті, тоді як місцеві бюджети отримують обмежену частку доходів, залежну від трансфертів. Це призводить до фінансової залежності органів місцевого самоврядування від рішень центральної влади, обмежує їхню автономію та можливість самостійно планувати і реалізовувати соціально-економічні програми на території. Надмірна централізація також створює ризик затримок у фінансуванні, оскільки розподіл коштів часто залежить від бюджетного календаря та політичних пріоритетів держави [17].

Другою проблемою є обмеженість власних доходів місцевих бюджетів. Більшість громад не має достатньої фінансової бази для забезпечення базових потреб населення, адже надходження від місцевих податків і зборів часто є низькими. Це призводить до того, що навіть за наявності формально закріплених повноважень органи місцевого самоврядування не можуть ефективно виконувати свої функції, реалізовувати інфраструктурні проекти або підтримувати соціальні програми. Така ситуація обмежує розвиток територій і посилює фінансову нерівність між регіонами.

Третьою проблемою є складність формул розподілу міжбюджетних трансфертів, що знижує прозорість процесу. Нормативні акти часто містять

складні розрахункові алгоритми, формули з численними коефіцієнтами та показниками, що ускладнює їх практичне застосування. Внаслідок цього для місцевих фінансових органів складно передбачити обсяг коштів на наступний бюджетний період, а для громадян процес розподілу трансфертів залишається непрозорим і важким для розуміння. Непрозорість формул створює ризики виникнення адміністративних помилок і зловживань, а також знижує довіру до системи міжбюджетних відносин [1].

Четвертою проблемою є нерівномірність фінансової забезпеченості територій. Різні регіони країни мають різну податкову спроможність і різні потреби у фінансуванні, однак існуючі механізми трансфертів не завжди забезпечують справедливий та адекватний розподіл ресурсів. Це проявляється у тому, що одні громади отримують недостатньо коштів для виконання базових соціальних функцій, тоді як інші — фінансово забезпечені значно краще. Нерівномірність фінансування призводить до соціальної і економічної диспропорції між регіонами, ускладнює реалізацію державної політики вирівнювання життєвих стандартів і поглиблює регіональні відмінності у розвитку [10].

Отже, зазначені проблеми свідчать про те, що сучасна система міжбюджетних трансфертів потребує удосконалення, зокрема у напрямку підвищення фінансової автономії місцевих бюджетів, спрощення розрахункових механізмів, підвищення прозорості процесу розподілу коштів та забезпечення більш справедливого фінансового вирівнювання між територіями.

Отже, нинішній механізм міжбюджетного вирівнювання, попри наявність законодавчих основ, потребує подальшого вдосконалення з метою забезпечення реальної фінансової самостійності місцевого самоврядування.

2.2. Роль Міністерства фінансів України та інших органів у реалізації міжбюджетної політики

Організація міжбюджетних відносин в Україні здійснюється через чітко визначену систему суб'єктів, серед яких провідну роль відіграє Міністерство фінансів України. Саме воно забезпечує реалізацію державної фінансової політики, координує роботу з формування і виконання державного бюджету, а також відповідає за розробку методики розрахунку міжбюджетних трансфертів [2].

Правовий статус Міністерства фінансів України регламентується Положенням, затвердженим Указом Президента України від 26 серпня 1999 року № 1081/99 (зі змінами) «Про Положення про Міністерство фінансів України».

Міністерство фінансів України (далі — Мінфін України) є центральним органом виконавчої влади, підпорядкованим Кабінету Міністрів України. Мінфін України забезпечує проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики, спрямованої на реалізацію певних завдань економічного та соціального розвитку України, здійснює координацію діяльності в цій сфері інших центральних органів виконавчої влади.

Мінфін України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України та згаданим Положенням. Мінфін України узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та в установленому порядку вносить їх на розгляд Президентів України та Кабінету Міністрів України.

У межах своїх повноважень Мінфін України організовує виконання актів законодавства і здійснює систематичний контроль за їх реалізацією.

До основних повноважень Міністерства фінансів у цій сфері належать:

- визначення порядку формування показників міжбюджетних трансфертів;

- розробка нормативних актів і методик розрахунку базових та реверсних дотацій;
- здійснення моніторингу виконання бюджетів усіх рівнів;
- підготовка пропозицій до закону про Державний бюджет України щодо обсягів трансфертів;
- аналіз ефективності використання коштів і підготовка звітів про результати міжбюджетної політики.

Важливу роль відіграють також Кабінет Міністрів України, який ухвалює постанови щодо розподілу субвенцій, та Верховна Рада України, яка затверджує закони про Державний бюджет. Контроль за рухом і цільовим використанням міжбюджетних трансфертів здійснює Державна казначейська служба України, а також Рахункова палата, що виконує функції зовнішнього державного фінансового контролю [11].

На місцевому рівні органи влади — обласні, районні та міські ради — відповідають за прийняття рішень щодо розподілу отриманих трансфертів між бюджетними установами, розробку програм соціально-економічного розвитку та забезпечення ефективності використання коштів.

З практичної точки зору, система управління міжбюджетними трансфертами характеризується певною ієрархічністю: більшість рішень приймається на центральному рівні, що знижує оперативність реагування на потреби місцевих громад. Разом із тим, останні роки показали позитивні тенденції, пов'язані з розширенням фінансової автономії місцевих бюджетів, особливо після запровадження бюджетної децентралізації з 2015 року [3].

Завдяки цьому місцеві органи влади отримали більше можливостей щодо планування видатків, але водночас підвищилася відповідальність за ефективність використання бюджетних ресурсів.

2.3. Аналіз практики застосування законодавства про міжбюджетні трансферти

Практична реалізація законодавства про міжбюджетні трансферти свідчить, що, незважаючи на наявність розвиненої правової бази, механізм її застосування часто є недосконалим. Аналіз виконання державного бюджету України за останні роки показує, що міжбюджетні трансферти становлять значну частину видатків — від 40 до 55% загального обсягу державного бюджету, що підкреслює їх вагоме значення у фінансовій системі [12].

Так, у 2024 році загальний обсяг міжбюджетних трансфертів із державного бюджету місцевим становив понад 600 млрд грн, з яких найбільшу частку склали освітня та медична субвенції. Це свідчить про домінування цільових трансфертів, спрямованих на забезпечення базових соціальних послуг.

Водночас у практиці реалізації міжбюджетної політики зберігаються проблеми, серед яких:

- залежність місцевих бюджетів від державних трансфертів, що знижує їх самостійність;
- затримки у перерахуванні коштів унаслідок бюрократичних процедур або змін у бюджетному плануванні;
- недостатній контроль за ефективністю використання субвенцій, особливо на рівні громад;
- нерівномірний розподіл ресурсів між регіонами, що не завжди відображає реальні потреби населення [4].

За останнє десятиліття в Україні спостерігається суттєве реформування системи міжбюджетних відносин у межах політики фінансової децентралізації, започаткованої у 2014–2015 роках. Її метою стало зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів, стимулювання розвитку територій та підвищення ефективності управління публічними фінансами.

У результаті реформи відбулося:

- передання частини доходів від загальнодержавних податків (зокрема ПДФО, акцизного податку) на місцевий рівень;
- збільшення частки субвенцій на розвиток інфраструктури об'єднаних територіальних громад;
- удосконалення формульного підходу до надання дотацій вирівнювання [13].

Попри позитивні тенденції, на практиці виявляються певні недоліки правового регулювання. Зокрема:

- надмірна залежність місцевих бюджетів від державних трансфертів, що зменшує їх самостійність;
- неузгодженість законодавчих норм щодо цільового використання субвенцій;
- затримки з надходженням коштів унаслідок процедурних обмежень або технічних проблем у роботі Казначейства;
- недостатня прозорість у розподілі деяких видів дотацій.

Крім того, законодавство не завжди забезпечує ефективний механізм контролю за результативністю використання міжбюджетних трансфертів. Переважна увага зосереджена на дотриманні фінансової дисципліни, а не на оцінці економічної чи соціальної ефективності реалізованих програм [5].

Таким чином, аналіз чинної практики свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавчого регулювання міжбюджетних трансфертів з метою забезпечення прозорості, стабільності та справедливого розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями бюджетної системи України.

У цьому контексті важливого значення набувають рекомендації міжнародних організацій — зокрема, Світового банку та Програми розвитку ООН, які наголошують на необхідності підвищення прозорості бюджетного процесу, залучення громадськості до планування видатків і публікації відкритих даних про трансфери.

Позитивним напрямом розвитку стало впровадження електронної системи E-Data та порталу «OpenBudget», що забезпечують відкритість інформації про рух бюджетних коштів, у тому числі міжбюджетних трансфертів. Це сприяє зростанню довіри громадян до фінансової політики держави та запобігає нецільовому використанню коштів [14].

Отже, аналіз практики застосування законодавства дає підстави зробити висновок, що, незважаючи на поступ у напрямі децентралізації, система міжбюджетних трансфертів в Україні потребує подальшого вдосконалення. Першочерговими завданнями залишаються підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів, удосконалення механізмів контролю та забезпечення прозорості у процесі розподілу державних ресурсів.

Механізм розподілу міжбюджетних трансфертів, який базується на формульному підході, забезпечує відносну об'єктивність і прозорість у фінансових взаємовідносинах між державним та місцевими бюджетами. Проте чинні формули не завжди враховують демографічні, соціально-економічні та географічні особливості регіонів, що може призводити до викривлення принципу справедливого фінансового вирівнювання [6].

Роль Міністерства фінансів України у цьому процесі є визначальною: воно здійснює методологічне керівництво, контроль і координацію розподілу коштів. Однак ефективність цього управління залежить від прозорості процедур, своєчасності прийняття рішень і взаємодії з місцевими органами влади.

Аналіз практики застосування законодавства показав, що реформування міжбюджетних відносин позитивно вплинуло на фінансову децентралізацію — місцеві бюджети отримали нові джерела доходів і більшу самостійність у визначенні пріоритетів розвитку. Проте зберігається залежність місцевих громад від державних субвенцій і дотацій, що обмежує їхню фінансову незалежність і стримує розвиток власної дохідної бази [15].

Отже, нинішній стан правового регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні можна охарактеризувати як перехідний: нормативна база вже сформована, але механізми її реалізації потребують вдосконалення. Необхідним є забезпечення стабільності законодавства, підвищення прозорості у розподілі коштів, запровадження ефективного моніторингу результативності використання трансфертів і посилення відповідальності за їх цільове застосування.

Реалізація цих заходів сприятиме зміцненню фінансової спроможності місцевого самоврядування, підвищенню ефективності управління публічними фінансами та розвитку справедливих міжбюджетних відносин у державі.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УКРАЇНІ

3.1. Основні проблеми чинного правового регулювання міжбюджетних відносин

Аналіз сучасної системи міжбюджетних трансфертів свідчить про те, що, попри наявність розвиненої нормативно-правової бази, низка суттєвих проблем залишається невирішеною. Це обумовлює неефективність розподілу бюджетних коштів, зниження фінансової самостійності місцевих громад і порушення принципів справедливості у міжбюджетних відносинах [7].

Передусім варто зазначити надмірну централізацію фінансових ресурсів у державному бюджеті. Значна частина податкових надходжень концентрується на центральному рівні, а місцеві бюджети залишаються фінансово залежними від державних трансфертів. Це призводить до дисбалансу між повноваженнями органів місцевого самоврядування та їх фінансовими можливостями, що суперечить принципам децентралізації та субсидіарності.

Іншою проблемою є нестабільність нормативно-правових актів, що регулюють порядок надання міжбюджетних трансфертів. Щорічні зміни до законів про Державний бюджет, часті коригування формул розподілу дотацій і субвенцій створюють невизначеність для місцевих фінансових органів та ускладнюють довгострокове бюджетне планування [16].

Суттєві недоліки спостерігаються також у системі контролю та оцінки ефективності використання міжбюджетних коштів. Наявні механізми переважно спрямовані на перевірку цільового використання коштів, але не забезпечують оцінки реальної результативності програм, що фінансуються за рахунок субвенцій.

До проблем також належить непрозорість процесу розподілу деяких видів дотацій. У практиці мають місце випадки, коли рішення про виділення коштів приймаються за політичними чи лобістськими мотивами, що знижує довіру до системи бюджетного вирівнювання.

Нарешті, варто підкреслити відсутність ефективних стимулів для розвитку власної дохідної бази місцевих бюджетів. Механізм реверсної дотації фактично «карає» фінансово спроможні громади, оскільки змушує їх перераховувати частину доходів до державного бюджету, зменшуючи мотивацію до підвищення власних надходжень [8].

Таким чином, діюча система міжбюджетних трансфертів, хоча й виконує свої базові функції, потребує суттєвого вдосконалення з метою підвищення ефективності, прозорості та стабільності фінансових відносин між державою і місцевими громадами.

3.2. Європейський досвід правового регулювання міжбюджетних трансфертів

Досвід країн Європейського Союзу свідчить, що ефективна система міжбюджетних відносин базується на поєднанні фінансової автономії місцевих бюджетів із прозорими механізмами державної підтримки. У більшості європейських країн діють стабільні правові норми, які гарантують місцевим органам влади певну частку податкових надходжень та передбачувані трансферти з державного бюджету [17].

Так, у Німеччині існує система фінансового вирівнювання (Länderfinanzausgleich), що базується на конституційних принципах рівності життєвих умов у землях. Розподіл коштів здійснюється автоматично за формулою, яка враховує податкову спроможність регіонів і соціально-економічні потреби населення. Рішення щодо трансфертів приймаються колегіально та мають обов'язковий характер.

У Польщі функціонує дворівнева система трансфертів: загальні дотації, спрямовані на фінансове вирівнювання, та цільові субвенції для реалізації державних програм. Польський досвід доводить, що закріплення стабільних нормативів розподілу ресурсів сприяє підвищенню фінансової дисципліни та відповідальності органів місцевого самоврядування.

У Франції діє система «глобальних трансфертів», які місцеві органи можуть використовувати на власний розсуд, без жорсткої цільової прив'язки. Це дозволяє більш гнучко реагувати на місцеві потреби та стимулює розвиток власних джерел доходів [9].

Варто також відзначити роль Європейської хартії місцевого самоврядування, ратифікованої Україною у 1997 році, яка визначає право місцевих влад на адекватні фінансові ресурси, пропорційні їхнім повноваженням. Хартія передбачає, що частина цих ресурсів має надходити з місцевих податків і зборів, щодо яких місцеві органи влади мають право самостійно встановлювати ставки.

Досвід європейських держав доводить, що стабільність законодавства, передбачуваність фінансування та дотримання принципу субсидіарності є ключовими чинниками ефективної системи міжбюджетних трансфертів.

3.3. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері міжбюджетних трансфертів

З метою підвищення ефективності функціонування системи міжбюджетних трансфертів в Україні доцільно реалізувати низку заходів нормативно-правового, інституційного та організаційного характеру [18].

1. Закріпити стабільність правового регулювання міжбюджетних відносин. Необхідно зменшити частоту внесення змін до Бюджетного кодексу України та забезпечити передбачуваність правил розподілу трансфертів щонайменше на середньостроковий період (3–5 років).

2. Розширити власну дохідну базу місцевих бюджетів. Доцільно збільшити частку місцевих податків і зборів, частково передати громадам частину загальнодержавних податків (наприклад, податку на прибуток підприємств малого бізнесу або екологічного податку).

3. Удосконалити формульний підхід до розподілу дотацій. Варто враховувати не лише кількісні показники (чисельність населення, площу території), але й індекс соціально-економічного розвитку, рівень безробіття, демографічну структуру та екологічні чинники.

4. Запровадити механізми результативного контролю. Контроль має здійснюватися не лише за цільовим використанням коштів, а й за досягнутими результатами (економічна ефективність, соціальний вплив, якість публічних послуг).

5. Забезпечити прозорість і публічність процесу розподілу трансфертів. Доцільно створити відкриту електронну систему моніторингу міжбюджетних відносин, яка відображатиме обсяги, напрями та результати використання коштів у розрізі територіальних громад [10].

6. Посилити інституційну спроможність органів місцевого самоврядування. Важливо підвищувати кваліфікацію працівників фінансових органів на місцях, розвивати аналітичні та планово-прогнозні функції у сфері бюджетного управління.

7. Імплементувати європейські стандарти децентралізації. Україна має продовжити адаптацію свого бюджетного законодавства до принципів, визначених Європейською хартією місцевого самоврядування, зокрема щодо фінансової автономії громад і пропорційності ресурсів їхнім повноваженням.

Реалізація запропонованих заходів дозволить зміцнити фінансову основу місцевого самоврядування, забезпечити справедливий розподіл фінансових ресурсів та створити умови для сталого соціально-економічного розвитку територій [15].

У результаті дослідження проблем і напрямів вдосконалення правового регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні з'ясовано, що чинна

система правового забезпечення міжбюджетних відносин, попри значний прогрес у межах бюджетної реформи, все ще характеризується низкою суттєвих недоліків. Її функціонування ускладнюється надмірною централізацією фінансових ресурсів, нестабільністю законодавчих норм, непрозорістю розподілу коштів і недостатньою результативністю контролю за їх використанням.

Головним викликом залишається дисбаланс між повноваженнями органів місцевого самоврядування та обсягами фінансових ресурсів, які вони мають у своєму розпорядженні. Значна частина доходів місцевих бюджетів формується за рахунок державних дотацій і субвенцій, що обмежує їхню фінансову незалежність і знижує мотивацію до нарощення власної дохідної бази [5].

Разом із тим, досвід європейських країн демонструє, що ефективна система міжбюджетних відносин можлива лише за умови поєднання фінансової автономії місцевих бюджетів із прозорими, стабільними і справедливими механізмами державного вирівнювання. Європейська практика, зокрема німецька, польська та французька моделі, підтверджує доцільність формульного розподілу трансфертів, конституційного закріплення права територій на власні доходи та посилення відповідальності місцевої влади за ефективне використання бюджетних коштів.

Для України пріоритетним напрямом подальшого вдосконалення правового регулювання має стати зміцнення фінансової самостійності місцевих громад, розширення їх дохідної бази, зменшення залежності від державних дотацій і субвенцій. Необхідним є також удосконалення формульного підходу до розподілу трансфертів, запровадження чітких критеріїв оцінки результативності використання коштів, забезпечення публічності та прозорості у процесі бюджетного планування [1].

Запровадження стабільних норм Бюджетного кодексу, удосконалення процедур парламентського і громадського контролю, підвищення кваліфікації працівників фінансових органів на місцевому рівні створять передумови для

формування ефективної, збалансованої та справедливої системи міжбюджетних відносин.

Таким чином, вирішення окреслених проблем і реалізація запропонованих заходів сприятимуть не лише підвищенню ефективності використання публічних фінансів, а й розвитку місцевого самоврядування, зміцненню фінансової стабільності держави та поступовій інтеграції України до європейських стандартів бюджетного управління.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження з теми «Правове регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні» було здійснено комплексний аналіз теоретичних, нормативно-правових та практичних аспектів функціонування міжбюджетних відносин у сучасних умовах бюджетної системи держави. Результати роботи дали змогу сформулювати низку узагальнень і висновків, що мають як науково-пізнавальне, так і прикладне значення.

По-перше, встановлено, що міжбюджетні трансфerti є ключовим механізмом реалізації принципу збалансованості бюджетної системи, спрямованим на вирівнювання фінансової спроможності територій, забезпечення соціальних стандартів та ефективне виконання місцевими органами влади покладених на них повноважень. Вони виступають інструментом фінансового забезпечення державної політики регіонального розвитку, а також засобом реалізації принципів субсидіарності й соціальної справедливості [5].

По-друге, дослідження історії становлення міжбюджетних відносин в Україні показало, що розвиток цієї сфери пройшов кілька етапів — від централізованої моделі радянського типу до поступового переходу до децентралізованої системи, закріпленої Бюджетним кодексом України. Важливо, що саме бюджетна реформа 2014–2015 років започаткувала новий етап формування фінансової незалежності територіальних громад, проте повної автономії місцевих бюджетів досягти поки не вдалося.

По-третє, з'ясовано, що чинне правове регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні ґрунтується на положеннях Конституції України, Бюджетного кодексу, щорічних законів про Державний бюджет та низки підзаконних актів. Однак існує низка проблем у нормативно-правовій базі — зокрема, нестача чітких критеріїв розподілу дотацій, відсутність стабільних механізмів фінансового вирівнювання, складність обліку та контролю за ефективністю використання коштів [11].

По-четверте, у процесі дослідження виявлено, що діюча система міжбюджетних відносин залишається надмірно централізованою. Значна частка ресурсів зосереджена на державному рівні, тоді як місцеві бюджети мають обмежений доступ до власних доходів. Така ситуація створює фінансову залежність територіальних громад від державного бюджету та знижує мотивацію органів місцевого самоврядування до нарощення власної дохідної бази.

По-п'яте, узагальнення європейського досвіду децентралізації бюджетних відносин (Німеччина, Польща, Франція) свідчить, що ефективність міжбюджетних трансфертів залежить від стабільності законодавчої бази, прозорості формульного розподілу коштів, конституційного гарантування фінансової самостійності місцевих бюджетів і чіткого розмежування повноважень між рівнями влади [2].

З огляду на проведений аналіз, можна зробити висновок, що вдосконалення правового регулювання міжбюджетних трансфертів в Україні має відбуватися за такими напрямками:

- подальша децентралізація бюджетної системи та зміцнення фінансової самостійності місцевих громад;
- запровадження прозорих, зрозумілих і стабільних критеріїв розподілу міжбюджетних трансфертів;
- удосконалення системи фінансового контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів;
- посилення ролі громадського і парламентського контролю за прийняттям бюджетних рішень;
- забезпечення узгодженості між фінансовими повноваженнями місцевої влади та наданими їй ресурсами [6].

Отже, реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності міжбюджетних відносин, зміцненню фінансової стабільності держави, розвитку місцевого самоврядування та формуванню сучасної, прозорої та справедливої системи бюджетного регулювання відповідно до європейських стандартів управління публічними фінансами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва, М.І. Бюджетне право України: теорія та практика. Київ: Юрінком Інтер, 2020. – 412 с.
2. Баранов, Д.А. Міжбюджетні відносини в Україні: проблеми та перспективи розвитку. – Київ: НІСД, 2021. – 98 с.
3. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 р. № 2456-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Гринь, Л.М. Децентралізація та фінансова автономія місцевих органів влади. – Журнал «Фінанси України», 2022, № 4, с. 22–31.
5. Кабінет Міністрів України. Постанова від 25 грудня 2015 р. № 1043 «Про затвердження порядку розподілу субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1043-2015-%D0%BF>
6. Ковальчук, О.В. Міжбюджетні трансфerti як інструмент вирівнювання регіональної спроможності. – Вісник Київського університету, 2021, № 3, с. 45–53.
7. Кузнєцова, Т.В. Контроль та оцінка ефективності використання міжбюджетних трансфертів. – Київ: Наукова думка, 2022. – 128 с.
8. Мельник, І.С. Субвенції та дотації в бюджетній системі України: аналіз та проблеми. – Журнал «Бюджетна політика», 2023, № 2, с. 12–24.
9. Міністерство фінансів України. Методичні рекомендації щодо розрахунку міжбюджетних трансфертів. Київ, 2023. – 48 с.
10. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. Законодавство про місцеве самоврядування та бюджети. – URL: <https://rada.gov.ua>
11. OpenBudget. Портал відкритих даних бюджету України. – URL: <https://openbudget.gov.ua>
12. Плахотнюк, В.П. Фінансова децентралізація: зарубіжний та вітчизняний досвід. – Київ: Центр Європейських Студій, 2020. – 152 с.

13. Програма розвитку ООН в Україні. Реформа децентралізації та міжбюджетні відносини. Київ, 2021. – 34 с.
14. Рахункова палата України. Звіт про результати контролю за використанням міжбюджетних трансфертів. Київ, 2022. – 56 с.
15. Світовий банк. Local Government Finance in Europe: Best Practices and Lessons. Washington D.C., 2019. – 78 p.
16. Європейська хартія місцевого самоврядування (Рада Європи, 1985, ратифікована Україною 1997). – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_720
17. Європейський Союз. Guidelines on Local Government Finance and Fiscal Equalization. Brussels, 2020. – 64 p.
18. Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 15 грудня 2024 р. № 4804-IX. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4804-20>

ДОДАТКИ

Схема механізму
розподілу міжбюджетних трансфертів в Україні

Рівень бюджету	Види трансфертів	Основні принципи надання	Відповідальні органи
Державний бюджет	Дотації вирівнювання, субвенції	Формульний підхід, цільове спрямування	Кабінет Міністрів України, Мінфін
Місцеві бюджети (області)	Реверсні дотації, додаткові дотації	Врахування доходів, потреб і населення	Місцеві ради, фінансові органи
Територіальні громади	Цільові субвенції на освіту, медицину	Соціальні стандарти, рівність життєвих умов	Місцеві ради, управління освіти та охорони здоров'я

Примітка: ця схема відображає взаємозв'язок між державними та місцевими бюджетами і основні потоки фінансових ресурсів через міжбюджетні трансферти.

Таблиця
обсягу міжбюджетних трансфертів
у 2023–2025 рр. (млрд грн)

Рік	Дотації вирівнювання	Субвенції з держбюджету	Реверсні дотації	Додаткові дотації	Загалом
2023	28,5	45,2	5,3	3,1	82,1
2024	30,1	48,6	6,0	3,5	88,2
2025	32,0	51,4	6,5	4,0	93,9

Джерело: Закон України «Про Державний бюджет України», Міністерство фінансів України, 2023–2025. Таблиця демонструє динаміку обсягів трансфертів, що свідчить про поступове збільшення державної підтримки місцевих бюджетів.

Діаграма
структури міжбюджетних трансфертів
у 2025 р. (у % від загальної суми)

- Субвенції з держбюджету – 55%
- Дотації вирівнювання – 34%
- Реверсні дотації – 7%
- Додаткові дотації – 4%

Візуалізація: можна зробити кругову діаграму або стовпчикову графіку для наочного відображення співвідношення видів трансфертів. Така діаграма дозволяє швидко оцінити, яка частка бюджету спрямовується на цільові програми і вирівнювання доходів територій.